

Ο Εδαφικός Διακανονισμός της Συνθήκης της Λωζάννης και η Νομολογία Διεθνών Δικαιοδοτικών Οργάνων

Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος

Αναπληρωτής Καθηγητής Νομικής Σχολής ΔΠΘ

Η Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης της 23^{ης} Ιουλίου 1923 τερμάτισε την εμπόλεμη κατάσταση μεταξύ των νικητών του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και επισφράγισε τη διάλυσή της και το τέλος του λεγόμενου Ανατολικού Ζητήματος. Η Συνθήκη της Λωζάννης είναι σε ισχύ επί ενενήντα-τρία (93) έτη. Η ζωτικότητα και η συνεχιζόμενη σημασία της είναι ειδικότερα ορατή αναφορικά με τις εδαφικές διατάξεις της. Η Διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η εμφάνιση του εθνικού Τουρκικού Κράτους επέβαλαν τον καθορισμό των συνόρων του νέου Κράτους και τη ρύθμιση του ζητήματος της εδαφικής κυριαρχίας επί των πρώην εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Τα θέματα αυτά ρυθμίζονται στο Τμήμα Α΄ της Συνθήκης και, συγκεκριμένα, στην Πρώτη Ενότητα, η οποία φέρει τον τίτλο «Εδαφικοί Όροι».

Ειδικότερα:

- Το Άρθρο 2 ορίζει τα χερσαία σύνορα της Τουρκίας με τη Βουλγαρία και την Ελλάδα, από τον Εύξεινο Πόντο έως το Αιγαίο
- Το Άρθρο 3 ορίζει τα χερσαία σύνορα της Τουρκίας με τη Συρία και το Ιράκ (Μεσοποταμία) από τη Μεσόγειο μέχρι το Ιράν (Περσία)
- Το Άρθρο 12 επικυρώνει τον τίτλο εδαφικής κυριαρχίας της Ελλάδος επί των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου (πλην της Ίμβρου, της Τενέδου και των Λαγουσών νήσων, επί των

οποίων διατηρείται η κυριαρχία της Τουρκίας, σύμφωνα με το Άρθρο 14). Το Άρθρο 12 προβλέπει επίσης ότι όλα τα νησιά που βρίσκονται σε απόσταση μικρότερη των τριών ναυτικών μιλίων από τη Μικρασιατική ακτή παραμένουν στην Τουρκική κυριαρχία.

- Το Άρθρο 15 αναγνώρισε τον τίτλο εδαφικής κυριαρχίας της Ιταλίας στα Δωδεκάνησα, τα οποία βρισκόταν υπό την κατοχή της από το πέρας του Ιταλό-Τουρκικού πολέμου του 1911-1912.
- Το Άρθρο 16 προβλέπει ότι η Τουρκία παραιτείται από κάθε τίτλο εδαφικής κυριαρχίας και κάθε δικαιώματος επί των εδαφών πέρα από τα σύνορα τα οποία ορίζει η Συνθήκη, καθώς επίσης και επί των νήσων εκτός εκείνων επί των οποίων η κυριαρχία έχει αναγνωρισθεί από τη Συνθήκη. Ο τίτλος εδαφικής κυριαρχίας επί αυτών των εδαφών έχει ήδη συμφωνηθεί ή θα συμφωνηθεί στο μέλλον μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών.
- Στα Άρθρα 17 και 20 προβλέπεται ειδικά η παραίτηση της Τουρκίας από τον τίτλο εδαφικής κυριαρχίας της, αφενός, επί του Σουδάν και της Αιγύπτου και, αφετέρου, επί της Κύπρου.

Ο καθορισμός των συνόρων της Τουρκίας και ζητήματα τίτλου εδαφικής κυριαρχίας επί των πρώην Οθωμανικών εδαφών απετέλεσαν το αντικείμενο δύο αποφάσεων διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων: Πρώτον, του Διαρκούς Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης στην Γνωμοδότηση στην Υπόθεση Ερμηνείας του Άρθρου 3, παράγραφος 2, της Συνθήκης της Λωζάννης (ή Υπόθεση του Συνόρου στην περιοχή της Μοσούλης) το 1925. Δεύτερον, της Πρώτης Φάσης της Διαιτησίας μεταξύ Ερυθραίας και Υεμένης στο

Διαρκές Διαιτητικό Δικαστήριο το 1998. Από αυτές τις δύο αποφάσεις συνάγονται ορισμένα ενδιαφέροντα συμπεράσματα, τα οποία αποκτούν επιπλέον σημασία ενόψει των πρόσφατων δηλώσεων του Προέδρου της Τουρκικής Δημοκρατίας.

Το **πρώτο συμπέρασμα** αφορά την κεντρική θέση της αρχής της σταθερότητας και μονιμότητας των συνόρων στο σύγχρονο διεθνές δίκαιο. Η κρίση του Διαρκούς Δικαστηρίου στην *Γνωμοδότηση για το Σύνορο της Μοσούλης* ότι «αυτή καθαυτή η φύση ενός συνόρου και οιασδήποτε συνθήκης το εγκαθιδρύει συνεπάγεται ότι ένα σύνορο πρέπει να αποτελεί την οριστική οροθετική γραμμή σε όλο το μήκος του» έχει αναχθεί μέσω της νομολογίας του διαδόχου του σημερινού Διεθνούς Δικαστηρίου των Ηνωμένων Εθνών και της πρακτικής των Κρατών σε θεμελιώδη αρχή του δικαίου. Το περιεχόμενο αυτής της αρχής συνίσταται στο ότι ένα σύνορο το οποίο ορίστηκε με διεθνή συνθήκη παραμένει αμετάβλητο σε περίπτωση διαδοχής Κρατών, επίκλησης της αρχής της θεμελιώδους μεταβολής των περιστάσεων ως λόγου λύσης μιας διεθνούς συνθήκης και τη λήξη ισχύος της συνθήκης γενικότερα. Η πρόθεση των Κρατών που ορίζουν ένα σύνορο με διεθνή συνθήκη (ιδιαίτερος δε με μία συνθήκη ειρήνης) είναι η σταθερότητα και η μονιμότητα. Η δυνατότητα αμφισβήτησης ενός συνόρου ανά πάσα στιγμή δημιουργεί αβεβαιότητα για την εδαφική κυριαρχία ενός Κράτους, αποτελεί πηγή έντασης στις σχέσεις μεταξύ δύο Κρατών και εν δυνάμει απειλεί τη διεθνή ειρήνη.

Το **δεύτερο συμπέρασμα** είναι ότι η αρχή της σταθερότητας και μονιμότητας των συνόρων αποτελεί το υπόβαθρο για την ύπαρξη τίτλου εδαφικής κυριαρχίας. Ο καθορισμός συνόρων

με βάση μία διεθνή συνθήκη αποτελεί στην ουσία την οριοθέτηση διαφορετικών τίτλων εδαφικής κυριαρχίας. Με αυτή την έννοια η συνθήκη συνιστά αυτοτελή τίτλο εδαφικής κυριαρχίας ο οποίος είναι αντί-τάξιμος έναντι πάντων.

Το **τρίτο συμπέρασμα** είναι ότι προσδόθηκε οιοσύνει συνταγματικός χαρακτήρας στο Άρθρο 16 της Συνθήκης της Λωζάννης ώστε πράξεις ασυμβίβαστες με αυτό να είναι νομικά ανυπόστατες. Η *Διαιτησία Ερυθραίας-Υεμένης* του 1998 (δηλαδή, 75 χρόνια μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης) έκρινε ότι σε όλη τη διάρκεια του μεσοπολέμου και έως την οριστική αποχώρηση της Βρετανίας από τη Νότια Υεμένη το 1967 ούτε η διαδοχή στον τίτλο εδαφικής κυριαρχίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που επικαλέστηκε η Υεμένη ούτε η αποτελεσματική και ειρηνική άσκηση πράξεων κυριαρχίας από την Ιταλία (την αποικιακή δύναμη που διοικούσε την Ερυθραία) είχαν νομικό αποτέλεσμα. Και τούτο διότι, μετά την παραίτηση της Τουρκίας από κάθε τίτλο εδαφικής κυριαρχίας πέραν των νέων συνόρων της το Άρθρο 16 εισήγαγε ένα αντικειμενικό καθεστώς στο πλαίσιο του οποίου ο οριστικός προσδιορισμός της κυριαρχίας επί αυτών των εδαφών τελούσε υπό την αίρεση μελλοντικής συμφωνίας μεταξύ των συμβαλλομένων μερών.

Το **τέταρτο και τελευταίο συμπέρασμα** είναι ότι η απόδοση στη διάταξη του Άρθρου 16 οιοσύνει αυξημένης τυπικής ισχύος αντανακλά την ιδιαίτερη θέση της Συνθήκης της Λωζάννης ως συνθήκης ειρήνης, η οποία από κοινού με την Γάλλο-Βρετανική Συμφωνία Sykes-Picot του 1916, καθόρισε τα σύνορα και το ευρύτερο γεωπολιτικό πλαίσιο στην περιοχή της Εγγύς και Μέσης Ανατολής μετά τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η μεν Τουρκία πέτυχε να

ανατρέψει τη Συνθήκη των Σεβρών και να αναγνωριστεί η εδαφική ακεραιότητα της Μικράς Ασίας, μέσω της κατάργησης των ζωνών κατοχής των δυνάμεων της Αντάντ και του ελέγχου των Στενών των Δαρδανελλίων. Οι δε Βρετανία και Γαλλία πέτυχαν να αποκτήσουν ηγεμονικό ρόλο στα πρώην Αραβικά εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο οποίος υλοποιήθηκε μέσω του συστήματος Εντολών της Κοινωνίας των Εθνών, και του αποκλεισμού των νέων ανεξάρτητων Κρατών από οποιαδήποτε απαίτηση εδαφικής κυριαρχίας χωρίς την σύμπραξη των Ευρωπαϊκών δυνάμεων – το Άρθρο 16 αποτελεί τη δικαιοϊκή έκφραση αυτού του διακανονισμού, ο οποίος επιβίωσε έως την οριστική αποχώρηση των Ευρωπαϊκών δυνάμεων από την περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ερυθράς Θάλασσας.

Ολοκληρώνοντας, δεν μπορούμε να αποφύγουμε τη διαπίστωση ότι παρά τα 93 της χρόνια η Συνθήκη της Λωζάννης είναι μία «ζωντανή πραγματικότητα». Όχι μόνον διότι τυπικά εξακολουθεί να είναι σε ισχύ, αλλά διότι βιώνεται καθημερινά στις σχέσεις μεταξύ της Ελλάδος και της Τουρκίας μέσα από τη συνεχή επίκληση και διχοστασία για την ερμηνεία των διατάξεων για τις μειονότητες και το εδαφικό καθεστώς των βράχων και βράχο-νησίδων στο Αιγαίο. Αλλά η Συνθήκη δεν αφορά μόνον την Ελλάδα και την Τουρκία. Οι εδαφικές της διατάξεις ορίζουν τα σύνορα και τον τίτλο εδαφικής κυριαρχίας σε μεγάλο μέρος της Μέσης Ανατολής. Η μονιμότητα αυτών των συνόρων είχε μέχρι τώρα αμφισβητηθεί από μη-Κρατικές οντότητες, όπως οι Κούρδοι ή η Οργάνωση του Ισλαμικού Κράτους (ISIS). Πρόσφατα, όμως, φαίνεται να αμφισβητείται από ένα συμβαλλόμενο Κράτος, την Τουρκία, η οποία δεν αποτελεί οποιοδήποτε

συμβαλλόμενο Κράτος, αλλά το ηττημένο μέρος στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο που κατόρθωσε, ωστόσο, να ανατρέψει τις συνέπειες της ήττας του. Η διαφαινόμενη αμφισβήτηση των εδαφικών διατάξεων της Συνθήκης της Λωζάννης και μάλιστα με γλώσσα η οποία θυμίζει αυτήν της Γερμανίας έναντι της Συνθήκης των Βερσαλλιών κατά τον μεσοπόλεμο, αποτελεί μία παράδοξη, αλλά, όπως διδάσκει η ιστορία, πολύ σοβαρή και εν δυνάμει επικίνδυνη εξέλιξη. Τα σύνορα που όρισε η Συνθήκη της Λωζάννης προστατεύονται από μονιμότητα η οποία είναι νομικά ακλόνητη και ανεπηρέαστη από μονομερείς ενέργειες ή ακόμη και την ενδεχόμενη «εξαφάνιση» αυτής της ίδιας της συνθήκης. Θα μπορούσε να αρθεί και να έχουμε μεταβολή συνόρων μόνον με τη σύμφωνη γνώμη όλων των συμβαλλομένων μερών. Αλλά κάτι τέτοιο δεν φαίνεται να είναι εφικτό.